

6. Мень А. Исагогика. - М.: Фонд им. А. Меня, 2000. - 631 с.
7. Франк-Каменецкий И. Г. Женщина-город в библейской эсхатологии // Франк-Каменецкий И. Г. Колесница Иеговы. Труды по библейской мифологии. - М.: Лабиринт, 2004. - С. 224-237.
8. Франк-Каменецкий И. Г. Отголоски представления о матери-земле в библейской поэзии // Франк-Каменецкий И. Г. Колесница Иеговы. Труды по библейской мифологии. - М.: Лабиринт, 2004. - С. 192-207.
9. Франко І. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Зібрання творів: у 50-ти т. - Т.31. - К.: Наукова думка, 1981. - С. 45-119.
10. Halbertal M. People of the Book. Canon, Meaning, and Authority. - Harvard University Press, 1997. - 185 p.

Алла ВИТУШИНСЬКА

© 2008

ГЕНДЕРНІ ВИМІРИ ЛІТЕРАТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Місце гендерного виміру антропології у низці численних антропологічних дисциплін, таких як фізична, філософська, культурна чи літературна антропологія насамперед визначається історією становлення власне антропології як самостійної та окремої наукової дисципліни.

Як окрема наукова дисципліна антропологія сформувалась на початку ХІХ століття, в епоху промислової колонізації, коли з'явилась потреба у науковому обґрунтуванні причин існування іншого суспільства, з іншою соціальною організацією, іншими цінностями та пріоритетами. Вона була пов'язана з науковою реалізацією ідей еволюціонізму, прогресизму та європоцентризму на історичному та соціальному матеріалі колоніальної практики європейців.

Нині антропологічні дослідження ведуться із застосуванням всього загальнотеоретичного багажу соціально-гуманітарних наук. Перш за все, це пов'язано з тим, що результати наукових досліджень антропологів інтегровані у базові курси соціології, філософії, психології, літератури та інші науки. Але, в свою чергу, антропологи активно використовують та опираються у своїх дослідженнях на теоретичні і практичні досягнення інших наук гуманітарного циклу. Тому, на сьогоднішній день, ми можемо говорити як про антропологізацію соціальних наук, так і про міждисциплінарність антропології, оскільки антропологія переросла у структурне об'єднання різнонаправлених та різнорівневих напівавтономних дисциплін, які мають єдине спільне предметне поле - людина в існуючому світі природи і культури [2, 264].

Історично склалося так, що у ХІХ столітті та в першій половині ХХ століття жінки досягли юридичної рівності, виборчих прав, зайнятості у виробництві. Проте навіть на сьогоднішній день складність "жіночого питання" не зникла, а стала ще актуальнішою. Тому ідеологи жіночої емансипації підкреслюють необхідність глибшого соціокультурного аналізу дискримінації, гендерних стереотипів.

Гендерні дослідження ставлять перед літературною антропологією низку важливих питань, зокрема: яке місце і роль жінок і чоловіків у світі природи і культури, що криється за цими поняттями у текстах авторів, що є носіями різних культурних цінностей, ментальності та світогляду? Звідси випливає два взаємозалежних кола проблем: проблеми антропоцентризму в сучасних культурах і проблема визнання людини в культурі та суспільстві через утвердження категорії статі в науковий аналіз. Отже, аналізуючи категорію статі, літературна антропологія, замість філософської проблеми пізнання якоїсь абстрактної людини у світі природи і культури, за допомогою сучасних літературних надбань вивчає місце і роль чоловіків і жінок у культурі певного суспільства. Це призводить до легітимізації статі як в науковому дискурсі, так і в літературному просторі.

У переважній більшості творів сучасності знаходимо ознаки андроцентризму - усталеної культурної традиції, коли саме чоловік є точкою відліку та мірилом культурних цінностей та норм. Мова йде про концентрацію уваги на чоловікові, який визначає сукупність переважаючих цінностей домінуючої культури, де саме чоловіки та їх поведінка є джерелом норм. Вперше цей термін вжила Шарлота Гілман, звернувши увагу на той факт, що європейська культура репрезентує чоловіче бачення (світогляд) і віддає перевагу чоловікам. Андроцентричним слід називати відтак кожне твердження, яке характеризує будь-який аспект жіночого життя як відхилення від норми чи девіацію. Сімона де Бовуар спробувала подивитися на художній твір

очима жінки, особливо звернувши увагу на жіночі образи і ті функції, які відводили своїм героїням автори, творячи таким чином цілу міфологію про „інакшу” жіночу роль і призначення. Вона підкреслювала, що антропоцентризм - це не просто погляд на світ з чоловічої точки зору, але і прийняття чоловічих нормативних уявлень та життєвих моделей за єдині універсальні соціальні норми і життєві моделі. [1, 57].

Поняття "іншого" в літературній антропології розкривається не в логічному, а, більшою мірою, в ідеологічному трактуванні - як рівне, а не другорядне чи підпорядковане. Основна мета - не просто аналізувати, розкривати гендерну нерівність у суспільстві, а викоринити й знищити її в реальному житті, тобто фактично. Мати рівність не лише юридичну, закріплену законодавством, а й мати рівність фактичну - економічну, професійну, статеву.

Мова кожного окремого автора відіграє особливо важливу роль у відтворенні андроцентризму, тому що фіксує і відтворює світ переважно з чоловічої точки зору. У сучасній літературі можемо знайти наступні ознаки андроцентризму:

- *S* ототожнення понять людина і мужчина (у багатьох мовах, вони позначаються одним словом);

- *S* нарація багатьох текстів не є гендерно нейтральною, а навпаки - ієрархічною, що сприяє маргіналізації та ігноруванню жінок;

- *S* у літературі відображається реальна гендерна асиметрія, що базується на патріархальній субординації суспільства.

Метод деконструкції Ж. Дерріди використовується у гендерних дослідженнях для критики такого традиційного патріархального мислення, для використання нових засобів в інтерпретації текстів, основних термінів. Відбувається постійна полеміка про жіночу творчість, тобто про здатність жінок створювати духовні талановиті праці в різноманітних сферах діяльності. Жіноча творчість - література - виокремлюється не для того, щоб підкреслити унікальність чи особливість жінки, а для того, щоб підняти статус жінки - письменниці, художниці, драматурга, науковця. У суспільній свідомості - це утвердження рівності статей.

У кінці XX ст. виокремлюється філософія статі як нова галузь філософських досліджень. В історії європейської філософської думки феномен статі, здебільшого, пов'язують із феноменом любові. Так, М. Бердяєв аналізує поняття "філософія статі", "філософія любові". У працях Н. Хамітова "Межі чоловічого та жіночого", "Філософія і психологія статі" розкривається чоловічість як духовність, а жіночість як душевність. Аналізуються конфлікти чоловічого та жіночого, їх продуктивне розв'язання, проблеми свободи та любові, гармонії, що розкриває внутрішню свободу через самореалізацію і самоствердження. Н. Хамітов вводить поняття "андрогінізм" (від грец. andros — чоловічий, giness — жіночий), що відображає гармонію екзистенційної суті жіночого та чоловічого. Використання андрогінізму (як і андроген-аналітики, андроген-аналізу) "виводить філософію статі за межі як маскуліноцентризму, так і феміноцентризму" [4, 48]. Такий аналіз допомагає встановити взаєморозуміння, взаємоповагу між жінкою і чоловіком на психологічному та соціальному рівнях.

С. Павличко у своїх статтях розкриває важкий стан сучасної української жінки. "Суспільство, в якому відсутня рівність чоловіків і жінок, інакше, як хворим чи недорозвинутим, не назвеш. Патріархат нищівно впливає на ментальність, культуру, спотворює її, робить однобокою, неповноцінною, провінційною, хуторянською, нарешті, дидактично-фальшивою. Навіть під маскою оспівування така культура несе в собі глибинні структури зневаги до жінки, апологію її експлуатації, в тому числі й насамперед сексуальної" [3, 26].

Можна ще раз повторювати відому істину про те, що суспільство, яке дає жінкам рівні права з чоловіками в усіх сферах життя, демонструє рівень своєї цивілізованості й культури. Проблема полягає в тому, що коли рівність і декларується, як, наприклад, у нас, чи навіть функціонує, як у більшості країн Заходу, залишаються певні моделі поведінки та психології, які несуть на собі печать патріархального розподілу ролей і патріархальної субординації. Ці моделі часто підтримуються і відтворюються в літературі й загалом у культурі, до того ж різних рівнів, як в елітарній, так і в масовій. А саме остання формує і живить масову психологію [3, 21].

Таким чином, у літературознавстві формується гендерний вимір, об'єктами якого стають зафіксовані в літературі соціально-психологічні стереотипи, що втілюються в особливу картину світу, особливу точку зору автора і героя, особливу систему персонажів, в особливий характер авторської свідомості об'єктно-суб'єктної системи, реалізуються в особливому типі жіночо-чоловічої літератури, особливому стилі їх поезії та прози, і також в жанровій системі загалом, яка

також має гендерний вимір. У даному випадку ми не говоримо про створення нових жанрів, а про еволюцію і трансформацію існуючої жанрової системи. Усі ці питання в межах літературної антропології знаходяться в процесі розробки і відносяться до числа найбільш перспективних і пріоритетних областей як гендерології, антропології, так і сучасного літературознавства XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовуар де С. Друга стать: В 2 т. - К.: Основи. 1994. - Т. 1. - 390 с.
2. Вел Плаввуд. Навколишнє середовище / Антологія феміністичної філософії. За ред. Елісон М.Джагер, Абрис Меріон Янг; Пер. з англ. Б. Єгідис; Наук. ред. пер. О. Іваненко. - Київ.: „Основи”, 2006. - С. 264 - 265.
3. Соломія Павличко. Фемінізм / Передм. Віри Агеєвої. - К.: „Основи”, 2002. - С. 21.
4. Хамітов Н. Філософія статі: прояснення предмета // Філософ. думка. - 2000. - № 6. - С. 45-55.

Яна ГАЛКІНА

© 2008

ТІЛЕСНІСТЬ В «НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ» («ВІДЧУТНІСТЬ» ХУДОЖНІХ СВІТІВ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО ТА Г. КВІТКИ- ОСНОВ'ЯНЕНКА)

«Тілесність» - відносно нова філософська категорія, вхід якої у науковий методологічний обіг пов'язують з початком Нового часу, зокрема з Декартом. Саме у картезіанському мисленні, з одного боку, визволяється «я» мислячого суб'єкта через позбавлення від просторових і часових характеристик (що і дісталось у спадок класичній філософії), з іншого боку, людське тіло починає розглядатися як певний онтологічний об'єкт, наділений життєвою силою, одухотворений, своєрідний «живий автомат».

Звичайно, дихотомія тіла і душі - не картезіанське відкриття, а традиційна для християнського мислення позиція. Але середньовіччя здебільшого ігнорувало тіло як об'єкт наукової уваги і обмежувало імперативом аскези.

Нове осмислення тіла філософами Нового часу полягає не у знищенні опозиції, а у зміні «точки відліку». Як зазначає В. Круткін, «секуляризація духу значно знизила його статус. Та більш категорично Новий час обійшовся з тілом» [5, 144] - адже тепер воно зацікавило лише природознавців-емпіриків.

Категорія тілесності певний час залишалася в межах маргінальної думки і використовувалася для характеристики філософських дискурсів: як спосіб з'ясування «біографічних» або «топографічних» параметрів мислення. У ХХ столітті вона набуває культурологічного змісту і стає інструментом у вивченні найрізноманітніших суспільних практик: від мистецтва і політики до спорту і моди. Такий підхід демонструють роботи Мішеля Фуко, Ролана Барта, Моріса Мерло-Понті та інших. Саме М. Мерло-Понті зацентрував увагу на тілесності як інтегральній характеристиці людини, що поєднує і фізичні, і метафізичні параметри. Тіло ж виступає не тільки необхідним і безумовним провідником сприйняття, воно «являє нам як субекта, що сприймає, так і світ, що сприймається» [8, 107].

У літературознавчій площині це поняття активно впроваджується через праці Валерія Подороги та Михайла Ямпольського, які досліджують тілесність художніх світів Кафки, Пруста, Достоевського, тощо. За твердженням В. Подороги, «тіло є культурний конструкт» і «основним предикатом тілесності є живий рух, що поєднує в собі психологічний зміст і матеріальну форму» [9, 12]. У працях В. Розіна наголошується, що «тілесність є реалізацією певної культурної та семіотичної схеми» [10], сама ж категорія поповнює інструментарій для культурологічних інтерпретацій найрізноманітніших творів мистецтва.

Найважливішим досягненням вітчизняного вивчення проблеми тілесності як філософської категорії є роботи О. Гомілко «Метафізика тілесності» [2]. Ця монографія подає досить широкий і докладний огляд теми з різних методологічних позицій, актуальних для сучасної західної думки, але власне український внесок у розробку питання майже не висвітлено.